

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

*Норчук Ю.В., кандидат психологічних наук
Військова академія, м. Одеса*

Сучасний стан суспільного розвитку характеризують як етап формування інформаційного суспільства. Запровадження новітніх інформаційних технологій, значно прискорює процес отримання, обробки, аналізу інформації. Широкий і оперативний доступ до інформації підвищує ефективність її використання, що стає невід'ємним елементом управління всіма інститутами та процесами.

Глобалізаційні тенденції сучасної цивілізаційної епохи, передусім, проявляються в інформаційній сфері, забезпечуючи діалог культур і цивілізацій у всіх напрямках життєдіяльності людства.

Українська держава включена в процеси загальної інформатизації суспільства і формування єдиного світового інформаційного ринку. Значною мірою міжнародно-правове визнання нашої держави стало інформаційним проривом у загальносвітові інформаційні потоки. Доведення до відома державних діячів, а потім і населення інших країн відомостей про Україну; створення певного іміджу нашої держави та проведення внутрішньої інформаційної політики обумовили міжнародне визнання України як геополітичної реальності, підтримку власним населенням ідей незалежності, його активну участь у створенні державних інститутів. Інформаційний фактор виступив як надзвичайно важливий чинник у державотворчому процесі у представленні та відстоюванні інтересів держави.

Інформаційного забезпечення потребують сьогодні всі сфери суспільної діяльності, і при цьому сама інформаційна діяльність потребує правової регламентації.

Таким чином широкий спектр проблем організаційно-правового забезпечення функціонування інформаційного поля набуває важливого значення.

Особливе місце займають в цьому спектрі проблеми правового забезпечення інформаційної безпеки. На важливість цієї позиції наголошується і в Конституції України.

Згідно з нормами ст. 17 Конституції захист інформаційної безпеки визначається однією з найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу. Інформація, що збирається, тиражується, аналізується, перетворюється на знання, формалізується у вигляді нормативно-правових актів і впливає на процес прийняття управлінських рішень. Та й самі управлінські рішення передаються у формі інформації. У такий спосіб інформація конструє реальність, задає змістовні та смислові координати конкретної управлінської діяльності, моделює і прогнозує перспективний розвиток, потребуючи при цьому безпечних умов існування та функціонування.

Чітке правове регулювання інформаційної сфери та інформаційної діяльності виступає запорукою ефективного використання інформаційного чинника і попередження його можливих негативних впливів. Будь-які обмеження чи заборони при цьому мають бути обґрунтовані реальною ескалацією загроз щодо держави, суспільства, окремої людини, а не обумовлюватись суто суб'єктивними факторами.

Інформаційна безпека в правовому вимірі виступає як невід'ємна складова сучасної системи управління на шляху до правової держави і як суттєвий чинник формування громадянського суспільства та входить до більш широкого розуміння питань національної безпеки в цілому.

Поняття «національна безпека» має велику кількість вимірів та аспектів, різниця між якими полягає в тому числі і у відповідних позиціях, з яких розглядається це питання. Навіть при наявності певних принципових узгоджень щодо методології та системи світогляду відразу будуть помітні розбіжності в баченні сутності та змісту національної безпеки у фахівців – правників на відміну від військових, економістів, політологів тощо. Оскільки метою даного дослідження є аналіз різних аспектів інформаційної складової національної безпеки саме з позицій юридичної науки, в аспекті інформаційного права, під управлінським кутом зору, то і наш підхід до цієї проблеми буде певною мірою обмеженим наявними організаційно-правовими засадами.

У рамках організаційно-правового підходу ми можемо виділити дві досить самостійні сфери існування понять національної безпеки та її інформаційного компоненту.

По-перше, це теоретична сфера національної безпеки, яка розглядає названу проблему в площині розуміння змісту та сутності, визначення її місця в системі державної діяльності тощо.

По-друге, це практична сфера національної безпеки, до якої ми відносимо нормативно-правові основи діяльності держави, спрямованої на захист національної безпеки та на створення відповідних дієвих механізмів цього захисту.

У наш час ми можемо говорити про зростання правових важелів конструювання політики і наявність конкретних елементів, що складають систему безпеки, до яких відносять: теорію (норми і принципи), доктрину (концепцію), стратегію і тактику забезпечення безпеки; сукупність міжнародних, національних державних і громадських (недержавних) інститутів і організацій, які забезпечують безпеку особистості, суспільства і держави; засоби, способи і методи забезпечення безпеки.

Безпосередній зв'язок поняття «безпека» з конкретним об'єктом і його умовами існування робить цей об'єкт головним критерієм класифікації.

Залежно від об'єктного складу (особи, суспільства або держави, що є об'єктом загрози) ми можемо визначити: міжнародну безпеку (безпеку багатьох держав), безпеку окремої держави, особисту безпеку (безпеку конкретної особи) та суспільну безпеку (безпеку невизначеного кола осіб).

Залежно від сфери суспільних відносин, що є об'єктом загрози, ми можемо виділити: інформаційну, військову, економічну, політичну, екологічну та інші види безпеки. Хоча буває дуже важко відділити один вид безпеки від іншого, або безпеку одного суб'єкта від безпеки інших суб'єктів.

Взагалі, якщо звернутися до проблеми просторового буття держави, то сучасні процеси глобалізації призводять до певного стирання меж між внутрішньодержавними та міжнародними проблемами. Будь-які критичні ситуації в одній окремій державі, будь-то порушення прав людини, екологічна або економічна криза, соціальні, національні або військові конфлікти миттєво позначаються на стабільності та розвитку цілих регіонів і здатні перетворитися в міжнародні.

Реалії сьогодення не минули і таку досить консервативну сферу як національна безпека. Причому, ця трансформація торкнулася не загальних цілей, які є певного роду догмою для будь-якої держави, а насамперед засобів, якими ці цілі досягаються.

Характерними її рисами стає збільшення військових зовнішніх загроз на тлі розвитку ряду негативних процесів як глобального, так і регіонального характеру, що негативно впливають на внутрішню безпеку. Серед таких чинників: нові громадянські та міжнаціональні, міжконфесійні конфлікти та масові порушення прав людини, зростання насильства, розповсюдження наркотиків, тероризму, епідемії та екологічні проблеми. Саме просування векторів небезпеки від військових до невійськових і обумовлює необхідність для кожної держави приділяти увагу поліпшенню своєї внутрішньої безпеки.

Із появою основних загроз не тільки у невійськову площину безпосередньо пов'язане деяке протиставлення індивідуальної безпеки та безпеки держави. Зміцнення безпеки, особливо безпеки людини, в сучасному Світі із впровадженням принципово нової наднаціональної стратегії кооперативної безпеки, яка включає шість складових:

система індивідуальної безпеки потребує енергійного втручання для захисту людського життя, включаючи застосування примусових мір, в тому числі санкції та військове втручання, як це мало місце в Боснії та Косові;

важливо оцінити людські «витрати» стратегії безпеки – як міжнародних, так і пов'язаних з безпекою окремої держави;

політика безпеки повинна бути тісно інтегрована у стратегію підтримки прав особистості, демократії та розвитку;

зважаючи на складний характер сучасних викликів безпеці індивідів, ініціативи в цій області повинні бути звернуті до суб'єктів світової спільноти, включаючи держави, багатосторонні організації та групи громадянського суспільства, а оскільки проблеми безпеки особистості мають транснаціональну природу, лише багатостороннє співробітництво дозволить знайти ефективні рішення;

результативність цих рішень буде залежати від підсилення операційної координації, тобто чітко погоджених дій різних суб'єктів, включаючи

учасників політичних переговорів, «блакитні шоломи», спостерігачів за правами особи та відповідальних за гуманітарну допомогу;

зростаючу роль у концепції безпеки грають неурядові організації – органи громадянського суспільства, які в багатьох випадках були у вищій мірі ефективними партнерами в зусиллях по захисту безпеки людей. Інформаційний чинник для кожної з цих складових набуває особливого значення.

У цілому, політика національної безпеки держави спрямована на зменшення та уникнення наявних та можливих загроз нормальному розвитку держави у відповідності з її цілями і є частиною національних інтересів держави. Характеризуючи поняття національних інтересів, необхідно усвідомлювати, що інтерес взагалі – це об'єктивна підстава діяльності людини, соціальної групи, суспільства в цілому, спрямованої на досягнення мети. Ми маємо можливість визначити таку структуру інтересу: конкретні об'єктивні умови існування суб'єкта цього інтересу, суб'єктивна система цінностей, яка обумовлює конкретні завдання та необхідність їх досягнення і, нарешті, конкретна ціль (завдання), що стоїть перед суб'єктом.

Таким чином, поняття національної безпеки виражається у стані захищеності держави, її громадян від різного роду загроз, що юридично закріплене. Поняття національних інтересів відбиває зміст головних цінностей, цілей і прагнень суспільства і держави на конкретно-історичному етапі розвитку, які набувають правового оформлення.

Державна політика завжди виражає і представляє певний суспільний інтерес. У формуванні державної політики виражаються інтереси держави та суспільства в цілому (національні інтереси) та інтереси окремих фізичних та юридичних осіб. Категорія національних інтересів носить системний характер у тому розумінні, що, з одного боку, вона є основою для визначення цілей і напрямків державної політики та діяльності органів публічної влади і політичної системи в цілому, а, з іншого боку, в тому, що сам зміст національних інтересів формується у процесі розвитку держави і суспільства під впливом зовнішніх і внутрішніх об'єктивних факторів; у формуванні змісту національних інтересів беруть участь всі інститути держави, суспільства, окремі громадяни. Подібна ситуація вимагає комплексного підходу до формування національних інтересів та характеризує його як досить складний процес, оскільки при визначенні єдиної загальнонаціональної системи потреб (інтересів) необхідно врахування інтересів і потреб різних за характером суб'єктів (держави в цілому, її органів та інститутів, суспільства, суспільних груп, індивідів). Нерідко подібні інтереси можуть бути радикально протилежні і вступати в конфлікт. Для уникнення таких конфліктів і необхідне існування базових національних та державних цінностей, які, як правило, формалізуються в нормах головних законодавчих актів держави.

Слід зважати, що таке політичне походження призвело до того, що національні інтереси та національна безпека перетворилися на «гумові» категорії, якими можна пояснити будь-які дії держави, що в правовому

розумінні створює потенційну небезпеку. Така ситуація надає важливого значення розвиткові правового регулювання сфери національної безпеки. На нашу думку, основним завданням права в цьому аспекті є чітко визначити сферу застосування таких категорій як національні інтереси та національна безпека та встановити дієві і контрольовані механізми їхнього захисту, щоб, з одного боку, забезпечити демократичний розвиток держави та суспільства, а, з іншого, дійсно створити безпечні умови цього розвитку.

Таким чином, ми можемо прийти до висновку, що в поняття національної безпеки входять проблеми оборони держави, забезпечення громадського порядку та основи зовнішніх зносин. Сама безпека поділялася за вектором своєї спрямованості на внутрішню та зовнішню. Питання екологічної безпеки виносилися за межі національної безпеки і розглядалися як окрема специфічна категорія.

Указом президента України 26 травня 2015 року затверджена Стратегія національної безпеки України.

Зазначена Стратегія національної безпеки України спрямована на реалізацію до 2020 року визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 року і Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020».

Ані в Концепції, ані в Законі не була врахована складна система взаємодії категорій національна безпека – національний інтерес. Більш прийнятною, на нашу думку, є теза, що зміст національної безпеки полягає не в захищеності національних інтересів, а в захищеності держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, стійкості до несприятливих впливів ззовні, в забезпеченні такого існування держави, яке гарантує нормальні умови для розвитку суспільства, життєдіяльності його громадян.

Тобто, національна безпека полягає не в захисті інтересів, а в захисті нормальних, сприятливих умов існування держави, суспільства та особи. Безпечні умови існування є тією базою, на основі якої можливий розвиток держави, суспільства і окремих особистостей, спрямований на досягнення їхніх цілей і задоволення потреб, які не суперечать законам як внутрішньодержавним так і міжнародним. Забезпечення системою національної безпеки сприятливих умов існування є необхідною умовою реалізації національних інтересів.

Національна безпека співвідноситься з національним інтересом як частина і ціле. Безпечні умови існування представляють собою одну з базових потреб як окремого індивіда, так і суспільства в цілому, а звідси і держави як територіальної організації суспільства.

На нашу думку, забезпечення національної безпеки є одним з багатьох інтересів держави і ніяким чином не може розглядатися як стан захищеності інтересів. «Безпека» за певних обставин: війна, революція, боротьба за незалежність може виходити на перший план в діяльності держави, але це лише один з аспектів, якщо говорити про розвиток держави в цілому. І

намагання звести всі напрямки діяльності української держави: політику, економіку, екологію, науку, інформацію, соціальну сферу до питання захисту національної безпеки виглядає абсолютно хибним і нерациональним.

Так, Закон України «Про основи національної безпеки України» пропонують в рамках національної безпеки поєднати безпеку всіх трьох можливих національних суб'єктів (української держави, українського суспільства та окремих його членів). Саме такий підхід викладено в нормах ст. 3 цього Закону, згідно з якими об'єктами національної безпеки є:

- людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи;
- суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси;
- державна – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Захист національної безпеки, згідно з цим Законом, повинен відбуватися в таких сферах як: політична, економічна, соціальна, воєнна, екологічна, науково-технологічна, інформаційна тощо.

Офіційна українська концепція, трактуючи національну безпеку в широкому розумінні і визначаючи її як стан захищеності такої досить аморфної категорії як «національні інтереси», таким чином охоплює нею практично всі аспекти діяльності держави.

Так, згідно з ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» національні інтереси – це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. Але, разом з тим, залишається відкритим питання про конкретні механізми та принципи визначення змісту національних інтересів.

Так, у ст. 6 цього Закону використовується термін «пріоритети національних інтересів», серед яких називаються:

- гарантування конституційних прав і свобод людини;
- розвиток громадянського суспільства;
- захист державного суверенітету;
- зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві;
- забезпечення розвитку і функціонування української мови;
- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки;
- збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу;
- забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства;
- розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу фізичного здоров'я Українського народу;
- інтеграція України в європейські та в євроатлантичні структури тощо.

Виникає питання, наскільки об'єктивним і відповідним є такий підхід. Подібне широке трактування категорій «національні інтереси» та «національна безпека» фактично призводить до підміни ними такої визнаної категорії як «функція держави». Адже саме функції держави розглядаються в якості «головних соціально значущих напрямів її діяльності на конкретно-історичному етапі розвитку суспільства».

Таке дублювання напрямків національної безпеки і функцій держави ставить низку запитань. Наприклад, держава реалізує свої функції в рамках діяльності органів публічної влади, в той же час нормами ст. 4, 9 та 10 Закону України «Про основи національної безпеки України» передбачено існування певної системи забезпечення національної безпеки, до якої включено ті ж самі органи публічної влади, загальне керівництво якою здійснюється Президентом України. Тобто, по суті створюється певна структура паралельна конституційній системі розподілу влад, до компетенції якої входять практично усі сфери державного життя. Віднесення широкого кола питань до сфери національної безпеки порушує сам по собі принцип розподілу влад, оскільки зміщує акценти у бік виконавчої гілки влади, що фактично суперечить як діючим конституційним принципам, так і змісту та духу конституційної реформи, що проводиться в Україні.